

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФЕНОМЕНА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ ДИСКУРСІ

CONCEPTUALIZATION OF THE PHENOMENON OF INTERCULTURAL COMMUNICATION IN TERMS OF INTERDISCIPLINARY APPROACH

У статті розглянуто варіанти теоретичної концептуалізації феномена міжкультурної комунікації як важливого наукового підґрунтя соціологічного дослідження міжкультурної взаємодії в умовах прикордоння. Крізь призму міждисциплінарного підходу розкрито ключові семантичні віхи процесу становлення сучасного трактування феномена міжкультурної комунікації. Розглянуто магістральні напрями наукового теоретизування проблематики міжкультурної комунікації XX – XXI століть. Наголошено на вагомості вивчення окресленої в статті проблематики в контексті міжнародних та вітчизняних документів. Розглянуто американську та європейську традиції наукового теоретизування проблематики міжкультурної комунікації, виокремлено ключові семантичні віхи становлення вітчизняного трактування поняття в просторі міждисциплінарного дискурсу. Підкреслено, що теоретична інтерпретація комунікації на рівні практик неминуче відсилатиме нас до концепту нерівності в широкому та вузькому трактуваннях (нерівність освіти, статусу, обізнаності тощо), врешті-решт до нерівностей участі у творенні інструментів метакомунікації та конструювання фрейму правил комунікації. Запропоновано авторське визначення поняття «міжкультурна комунікація». Зроблено висновок про те, що формування концепту міжкультурної комунікації започатковане на міждисциплінарному рівні в середині минулого століття, однак актуалізація саме соціологічної інтерпретації поняття відбулася дещо згодом, передбачаючи окреслення факторів, суб'єктів, рівнів та форм такого процесу, з одного боку, та розуміння специфіки міжкультурної взаємодії – з іншого.

Ключові слова: теоретична концептуалізація, міждисциплінарний підхід, комунікація, міжкультурна комунікація, міжкуль-

турна взаємодія, соціокультурна взаємодія, прикордоння.

Paper considers the process of theoretical conceptualization of intercultural communication as a substantial scientific basis for sociological study of intercultural interaction at the borderlands. This analysis highlights the key semantic milestones of the formation process of intercultural communication's modern interpretation. The key scientific approaches of intercultural communication conceptualization in XX – XXI centuries are considered. The importance of studying the intercultural communication issues outlined in the article in the context of international and national official documents is emphasized. The American and European traditions of scientific theorizing of the problems of intercultural communication are considered, the key semantic milestones of the formation of the national interpretation of the concept in terms of interdisciplinary discourse are outlined. It is emphasized that the theoretical interpretation of communication at the practical level will inevitably lead scientists to the concept of inequality in broad and narrow interpretations (inequality of education, status, awareness, etc.), and ultimately to inequality of participation in creating metacommunicational tools and constructing a framework of rules of communication. The author's definition of the concept of "intercultural communication" is offered. It is concluded that the formation of the concept of intercultural communication began at the interdisciplinary level in the middle of the previous century, but the actualization of the sociological interpretation of the concept occurred a little bit later, outlining the factors, subjects, levels and forms of this process, on the one hand, and understanding the specifics of intercultural interaction – on the other hand.

Key words: theoretical conceptualization, interdisciplinary approach, communication, intercultural communication, intercultural interaction, social and cultural interaction, borderlands.

УДК 316.736:303.094
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.14.6>

Максимович О.В.

к.філос.н., директорка
Навчально-науковий центр
соціологічних досліджень
Прикарпатського регіону
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Актуалізація наукового вивчення феномена міжкультурної комунікації зумовлена сучасними суспільними та науковими тенденціями, євроінтеграційними намірами України та геополітичними трансформаціями прикордоння Східної та Центральної Європи рубежу ХХ–ХХ століть. З гносеологічної точки зору особливої актуальності набуває потреба в науково обґрунтованому поясненні процесів міжкультурної взаємодії задля формування передумов діалогу та порозуміння в умовах зростаючої системності та пришвидшених темпів соціального обміну як у середині суспільств, так і поміж ними, оскільки в теперішніх умовах комунікація справді претендує на статус

«центральної і навіть єдино можливої операції соціальної системи» [1, с. 192]. З онтологічної точки зору, з огляду на значні темпи росту комунікативної індустрії, особливої актуальності набувають прикладні аспекти теорії міжкультурної комунікації, розробка стратегій і тактик комунікативної взаємодії між представниками різних культур, які сприятимуть досягненню рівноваги, порозуміння та діалогу, особливо на прикордонних територіях.

Актуальність та об'єктивну значущість наукової та соціальної потреби в дослідженні міжкультурних комунікацій засвідчують також і офіційні заяви міжнародних організацій. Так, Організація Об'єднаних Націй з питань освіти,

науки і культури, беручи до уваги масштаби міжкультурних комунікацій у сучасному світі та обсяги проблемних питань, що зумовлюють явища міжкультурної взаємодії, визначила їх як одне зі стратегічних завдань діяльності вже в недалекому майбутньому. «Як спеціалізоване агентство ООН ЮНЕСКО відповідно до своєї Конституції сприяє утворенню миру, викоріненню бідності, сталому розвитку та міжкультурному діалогу через освіту, науку, культуру, спілкування та інформацію», – йдеться в документі [2]. Вагомість та значення розвитку культури толерантності та прийняття різноманітності в світі задля досягнення діалогу та порозуміння в процесах міжкультурної взаємодії підкреслено також у доповіді ЮНЕСКО «Інвестиції у культурне різноманіття та міжкультурний діалог» [3] та ін.

Вагомість формування компетентностей міжкультурної комунікації підкреслюється також і низкою вітчизняних документів, такими як: Закон України «Про вищу освіту», «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», «Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу» та ін. Наприклад, Закон України «Про вищу освіту» визначає академічну мобільність одним із базових понять розвитку національної системи освіти, притому ж з огляду на подане в документі визначення її імплементація неминуче передбачатиме практики міжкультурних комунікацій та взаємодії учасників освітнього процесу як у середині країни, так і поза її межами. Далі політика у сфері вищої освіти України з-поміж інших засад, визначених Законом, ґрунтується на принципах «...міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи», – йдеться в документі [4].

Вивчаючи панораму наукових дискусій окресленої у статті проблематики, переконаємося, що теорії комунікації віддавна є об'єктом уваги та дослідницького інтересу науковців, адже комунікація органічно вбудована у структуру соціального. «Суспільство неможливе без інтеракції, а інтеракція – без суспільства, але обидві різні системи не зливаються, а необхідні одна одній» [5, с. 541]. Отже, цілісний аналіз будь-якого соціального феномена з необхідністю актуалізуватиме звернення до теорії комунікації, яка виконуватиме функцію методологічної основи його пояснення. З-поміж українських соціологів проблематика комунікації посідає чільне місце в роботах В. Бакірова, О. Голікова, О. Іванова, Н. Костенко, Л. Сокур'янської, Л. Хижняк та ін.

Предметом нашого інтересу постає аналіз теорій міжкультурної комунікації в контексті міжкультурної взаємодії в умовах при-

кордоння. Саме тому метою нашої публікації є концептуалізація феномена міжкультурної комунікації у міждисциплінарному дискурсі. Ми намагатимемося окреслити площину саме тих теорій, які, на нашу думку, можуть містити значний гносеологічний потенціал інтерпретації практик міжкультурного спілкування в умовах міжкультурної взаємодії.

Наукове теоретизування саме феномена міжкультурної комунікації легітимізувалося в науковому дискурсі відносно недавно, приблизно в середині минулого століття під впливом тенденцій глобалізації. Чимало досліджень історичної траєкторії становлення теорії міжкультурної комунікації відсилають читача до наукового доробку Е. Холла, на думку більшості науковців, засновника теорії міжкультурної комунікації (див. наприклад [6, с. 56] та ін.). З-поміж вітчизняних науковців проблематика міжкультурної комунікації посідає вагоме місце в науковому доробку В. Андрущенка, В. Бакірова, В. Євтуха, Н. Костенко, А. Мусієздова, А. Ручки, Л. Сокур'янської, Ю. Сороки, Л. Філіппової, Л. Хижняк та ін. Однак варто наголосити, що соціологічний дискурс теорії міжкультурної комунікації належить до тих напрямів наукового теоретизування, формування яких перебуває в активній стадії становлення, а отже, й наукового пошуку.

У хронологічному проміжку (тривалістю менш ніж століття) теорія комунікації впевнено трансформувалася в кросдисциплінарну метатеорію, що об'єднує зусилля низки наук (як-то соціологія, психологія, журналістика, філософія та ін.) в напрямі пояснення феномена комунікації в теперішньому світі. Сучасні дослідники (див. наприклад [7] та ін.) недвозначно натякають на фактичну втрату чітких дисциплінарних меж наукових студій міжкультурної комунікації, зазначаючи, що «натепер простір міжкультурної комунікації став практично безмежним. Цьому сприяє сучасне суспільство, яке розвивається динамічно і формує нові соціокультурні утворення».

Схожу точку зору підтримали також й українські науковці. Так, розмірковуючи над формами міжкультурної комунікації, В. Бакіров, Н. Ушакова та Л. Хижняк зазначають, що остання є формою соціальної комунікації, тобто ширшого за обсягом поняття. «Міжкультурна комунікація є формою соціальної комунікації, специфіка якої полягає в тому, що вона відбувається в міжкультурному контексті через: 1) безпосередній контакт представників різних культур; 2) їхню опосередковану комунікацію (наприклад, через перекладача або за допомогою таких технічних засобів комунікації, як телефон, комп'ютер тощо); 3) через тексти на різних носіях (паперових, електронних, аудіо- та відеопристроях), завдяки яким індивіди вивчають особливості іншої культури», –

йдеться у дослідженні авторів [8, с. 289]. Таким чином, автори пропонують вирізняти безпосередню, опосередковану та мета-комунікацію, з огляду на специфіку перебігу процесу комунікативної взаємодії між представниками різних культур у сенсі критерію розмежування.

Традиційно філософський дискурс будь-якої проблематики (в тому числі й у сфері комунікацій) посідає позицію найбільш загального (а отже, й всеохоплюючого) пояснення суті досліджуваного явища. В одній із наших публікацій щодо теорії комунікації ми вже вели мову про те, що в площині таких теорій на міждисциплінарному рівні аналізу варто вирізняти два підходи (технократичний та інтеракціоністський), наголошуючи на тому, що в окремих ділянках теорії ця дихотомія передбачає певні суттєві обмеження. Марно сподіватися, що ми зможемо описати процеси міжкультурного спілкування в межах оптики поняття «кодування/декодування» інформації, тобто в рамках виключно механістичного підходу. Втім не варто відкидати того факту, що ці процеси, безумовно, присутні в структурі міжкультурних комунікацій.

І, до слова, саме ці обмеження стають особливо вагомими, коли мова заходить про комунікацію міжкультурну. Саме тому науковці, що спеціалізуються на цій тематиці (розуміючи обмеження підходу, що прийнятний для теорії комунікації, втім, навряд чи прийнятний для теорії міжкультурної комунікації), розширюють горизонт підходів теорії. Наприклад, автори збірника статей, присвяченого професійним та повсякденним практикам соціальних комунікацій, пропонують читачу вирізняти три парадигмальні підходи дослідження міжкультурних комунікацій. По-перше, інформаційний підхід, що розкриває радше лінійну модель комунікації, де міжкультурна комунікація трактується в сенсі процесу передання інформації (повідомлення) від суб'єкта (відправника) до об'єкта (отримувача). По-друге, інтерактивний підхід, що розкриває радше циклічне, циркуляційне трактування процесу міжкультурної комунікації, в рамках якого відбувається не лише передавання, але й перетворення, трансформація повідомлення в процесі трансмісії, що характеризується появою нових смислів та значень. І насамкінець постнекласичний парадигмальний підхід, в рамках якого актуалізуються дискурсивні та наративні компоненти міжкультурної комунікації [9].

Мабуть, не випадковим є те, що перший академічний посібник, в якому чітко концептуалізовано поняття міжкультурної комунікації, виходить саме німецькою мовою і взагалі з'являється в культурному та інтелектуальному контексті Східної Європи, а його автором виявляється саме науковець польського походження Г. Маліцке [10]. Нагадаємо, що саме Г. Маліцке є автором першої моделі тео-

ретичного пояснення міжкультурної комунікації (аналіз якої здійснено в одній з попередніх публікацій [11, с. 76–78]). На наше переконання, започаткування академічного напрямку студій міжкультурної комунікації саме в рамках німецького соціокультурного контексту зумовлене тим, що актуальність студій міжкультурної комунікації особливо загострюється в полікультурному просторі культурного різноманіття європейського східного прикордоння, з одного боку, та етнічного середовища Німеччини (країни, яка історично пройшла непростий шлях формування політичної нації та її інституцій) – з іншого. Попри те, що початківцем студій міжкультурної комунікації більшість дослідників схильні вважати американського дослідника Е. Холла (який в проміжку 1951–1955 років, працюючи у галузі міжнародних зв'язків США, вперше звернув увагу громадськості на потребу врахування міжкультурного фактору у професійній підготовці та практиці міжнародних спеціалістів уряду США (див. наприклад [12]), епіцентром теоретичних рефлексій феномена міжкультурної комунікації виявилось саме європейське інтелектуальне середовище, зокрема німецькомовне. Адже ця проблематика саме тут, на прикордонні Європи Східної, завше становила особливий інтерес як з практичної, так і з наукової точки зору, найперше, з огляду на геополітичну та суспільно-політичну структури та історії регіону. До слова, сказане засвідчують наукові здобутки в цій темі й інших авторів, наприклад теоретичні постулати провідного фахівця у сфері комунікацій Ю. Хабермаса [13].

Якщо зусилля американських науковців були радше спрямовані на практичний аспект теорії міжкультурної комунікації, її прагматичну спроможність розробляти стратегії і тактики досягнення позитивного результату міжкультурних перемовин, особливо в дипломатичних колах, то зусилля європейських науковців переважно тяжіли в сторону теоретизувань та філософських рефлексій. Далеко не випадково К. Юнг звертає увагу на те, що саме Німеччина ментально опинилася на перетині цивілізаційних світів Східної та Західної Європи, практичним вираженням, результатом чого й постав той факт, що саме тут були започатковані студії з міжкультурної комунікації як академічної дисципліни (Мюнхен, 1997) (докладніше про це див. наприклад [6, с. 55]).

Отож, звернемося до аналізу концептуальних викладок поняття «міжкультурна комунікація». Наприклад, Г. Маліцке пропонує у визначенні поняття робити наголос на усвідомленні суб'єктами процесу комунікацій «інаковості» співрозмовника. Так, науковець пише: «Ми ведемо мову про міжкультурну взаємодію та міжкультурну комунікацію у тому разі, коли партнери комунікації є представни-

ками різних культур і усвідомлюють це, тобто коли присутнє взаємне відчуття «чужорідності» партнера. Під міжкультурними відносинами розуміються відносини, учасники яких використовують не тільки власну систему кодування, норми, установки і форми поведінки, прийнятні в межах рідної культури, але й стикаються з відмінними, іншими системами кодування, нормами, установками та моделями побутової поведінки» [цит. за 6, с. 55]. Ось це відчуття «чужорідності» співрозмовника у визначенні поняття міжкультурної комунікації, на яке звертає увагу Г. Маліцке у визначенні, цитованому вище, є важливим складником загальної дефініції поняття. Воно відображає глибоко внутрішню ірраціональну складову частину трактування міжкультурної взаємодії загалом і міжкультурної комунікації зокрема. На нашу думку, ірраціональні фактори теоретичного пояснення та подальшого емпіричного вимірювання явищ міжкультурної комунікації є принциповими визначниками і неодмінно повинні бути враховані для побудови інтерпретаційних моделей та інструментарію емпіричного вимірювання явищ міжкультурної комунікації на прикордонні.

Науково і суспільно резонансним інтелектуальним майданчиком обговорення проблематики міжкультурних комунікацій починаючи з 2002 року є журнал («Міжкультурний журнал: інтернет-видання для міжкультурних досліджень»), засновником та науковим редактором якого дотепер є професор відділу міжкультурної комунікації у сфері бізнесу Єнського університету, широко цитований науковець у галузі студій міжкультурної комунікації Юрген Больтен. На сторінках видання публікуються як теоретичні, так і емпіричні розробки авторів, що спеціалізуються на темі міжкультурної комунікації, в тому числі й розробки щодо вимірювання показників міжкультурної компетенції, про що вже йшлося у одній із наших попередніх публікацій.

Як слушно зауважує Т. Сніца, аналізуючи міжкультурну комунікацію як суспільний феномен, міжкультурна комунікація передбачає «... спілкування, що відбувається в умовах, які так відрізняються від культурно зумовлених традицій у комунікативній компетенції її учасників, що ці відмінності суттєво впливають на успіх чи невдачу комунікативної події» [14, с. 147]. Далі вивчення дискурсу соціологічного теоретизування феномена міжкультурної комунікації підводить до думки, що, окрім розуміння рівнів здійснення процесу комунікації, принципними з точки зору дефініції поняття є також канали, суб'єкти та види міжкультурної комунікації; а у разі теоретичного пояснення прикордоння як простору міжкультурної комунікації до перелічених вище дескрипторів необхідно долучити й об'єктивні та суб'єктивні фактори цього процесу.

Міжкультурна комунікація актуалізується через множину форм і різновидів комунікативної взаємодії. Так, наприклад, довідкове словникове видання, присвячене історії, теорії та практиці міжкультурної комунікації, пропонує читачам вирізняти 16 форм міжкультурної комунікації, в тому числі й у сфері освіти, яка є особливо вагомою сферою соціальної життєдіяльності молоді [15].

Російська дослідниця І. Корнева, висвітлюючи питання міжкультурних компетенцій працівників публічної сфери, пропонує визначити поняття міжкультурної комунікації як «спілкування людей, що презентують різні культури» [6, с. 54]. У дефініції І. Корневої основний акцент падає на поняття спілкування між представниками різних культур, але тоді треба детальніше зупинитися на з'ясуванні, який саме перелік відмінностей достатній для висновку про те, що культури справді відмінні. Також додаткових конотацій потребуватиме й саме поняття спілкування, яке за своєю семантикою є досить широким та багатозначним. Якщо І. Корнева, визначаючи міжкультурну комунікацію, робить акцент на двох семантичних складниках поняття міжкультурної комунікації, а саме «спілкування» та «репрезентанти різних культур», то Є. Верещагін та В. Костомаров пропонують основним визначником поняття міжкультурної комунікації вважати саме концепт взаєморозуміння. Дослідники визначають міжкультурну комунікацію як «адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, що належать до різних національних культур» [цит. за 6, с. 54–55]. Хоча поняття взаєморозуміння є якісно глибшим визначником специфіки міжкультурної комунікації, позаяк позначає не лише процес спілкування, але робить акцент на його доконаному результаті (взаєморозумінні), все ж для міжкультурної комунікації не досить вести мову лише про двох учасників комунікації. Розглянуті нами у попередніх публікаціях моделі комунікації (див. наприклад [11]) наглядно засвідчують, що суб'єкти комунікації, особливо в сучасних умовах, виходять далеко за межі дуального переліку, де є лише відправник та отримувач повідомлення.

Інша група німецькомовних авторів-лінгвістів – К. Кнапп та А. Кнапп-Потхофф – визначають міжкультурну комунікацію так: «міжособистісна взаємодія між представниками різних груп, які відрізняються один від одного багажем знань і мовними формами символічної поведінки, характерними для всіх членів кожної з цих груп» [цит. за 6, с. 60]. У цьому визначенні акцент зроблено на групі, яку презентують суб'єкти спілкування, а тому наголошено на мові та інших формах символічної поведінки, що властиві членам однієї групи, тобто автори зміщують фокус дефінітивного аналізу із площини мікрорівневої взаємодії

в площину мезосоціологічного аналізу, що, на нашу думку, є гносеологічно значимим доповненням, адже міжкультурна комунікація водночас відбувається на всіх рівнях функціонування суспільства як соціальної системи.

Суттєве уточнення змісту поняття «міжкультурна комунікація» в контексті студій міжкультурної взаємодії в умовах прикордоння вносить О. Голюков. Так, автор, розуміючи латентність, неявність чималої частки процесу комунікації, зазначає, що комунікація може розглядатися як традиція та ідеологія одночасно, при тому наголошуючи, що комунікація в умовах присутності кордонів радше тяжіє до ідеології [1, с. 186]. Отже, в обставинах прикордоння, наближеної взаємодії із представниками інших культур, особливої ваги і значення набуває «референтна ідентичність» (Е. Лакло) [16].

Погоджуємося з дослідниками, які наполягають на доцільності виокремлення вузького та широкого трактування поняття «міжкультурна комунікація». Ось наприклад, російський науковець П. Тумаркін, аналізуючи поняття міжкультурної комунікації, наголошує на потребі широкого трактування поняття «міжкультурна комунікація», на противагу його вузькому лінгвістичному розумінню. Так, на думку П. Тумаркіна [17], поняття «міжкультурна комунікація» окреслює знання інкультурного комунікативного коду, який складається зі знання мови, знання норм і правил поведінки (поведінкового коду), знання психології та менталітету (психоментальності коду) та ін. Загалом же автор веде мову про поняття «комунікативний режим» у сенсі категорії, яка позначає сукупну долю комунікативного коду. І далі найвищим ступенем комунікативної компетентності є вміння легко переходити, переключатися на комунікативний режим іншої культури. Такий ступінь комунікативної компетентності не може бути досягнутий лише завдяки знанню мови, для цього потрібне знання й інших, властиво, вище перелічених складників. П. Тумаркін зазначає, що у разі, коли міжкультурної компетенції бракує задля переходу на комунікативний режим співрозмовника, відбувається своєрідне заміщення, тобто мовець послуговується власними цінностями і нормами задля суджень, що є частою причиною непорозуміння у таких випадках.

Вагомим науковим здобутком у напрямі теоретичного окреслення проблем міжкультурної комунікації варто вважати систематизований виклад понять і категорій теорії у формі словника термінів міжкультурної комунікації за редакцією відомого українського вченого у галузі комунікативної лінгвістики і філософії мови, професора Львівського національного університету імені Івана Франка Ф. Бацевича [18] (прикметно, що автор також пропо-

нує розрізнити вузьке та широке трактування поняття). Це видання є першим на теренах України та колишнього СРСР словником, що пропонує читачу визначення більш як семи сотень найуживаніших категорій теорії і практики міжкультурної комунікації. «Комунікація – 1. Один із модусів існування явищ мови (поряд з мовою і мовленням). 2. Смисловий та ідеально-змістовий аспекти соціальної взаємодії, спілкування; складник спілкування поряд з перцепцією та інтеракцією; складний, символічний, особистісний, трансакційний, часто неусвідомлюваний процес обміну знаками, під час якого транслюється певна інформація зовнішнього або внутрішнього характеру, а також демонструються статусні ролі, в яких перебувають учасники спілкування стосовно один одного. У широкому розумінні комунікація має місце завжди, коли певній поведінці або її результату приписується певне значення і вони сприймаються як знаки або символи. У вузькому розумінні – спілкування за допомогою мовних і/або паралінгвальних і невербальних засобів з метою передачі інформації» [18, с. 81–82].

У наведеному визначенні виразно виділяються два аспекти трактування поняття комунікації: семантичний (лінгвістичний) та соціальний. Останній становить особливий предмет нашого інтересу в рамках дослідження, втім, ми розглядаємо також і семіотичні моделі пояснення комунікацій, оскільки мова є інструментом комунікативної взаємодії і її вичерпне пояснення на соціальному рівні вимагає урахування в тому числі й мовного аспекту трактування поняття. Соціальний аспект розуміння поняття, запропонований львівським дослідником, цікавий також з огляду на поділ комунікації на усвідомлену та неусвідомлену. Саме неусвідомлена комунікація становить особливо значиму площину в рамках міжкультурної взаємодії, її актуальність зростає прямо пропорційно до розвитку новітніх засобів та каналів інформаційного обміну.

Інший, не менш цікавий аспект, зазначений у дефініції Ф. Бацевича, – соціально-статусна, стратифікаційна лінія інтерпретації комунікації. Справді, процес комунікації варто розглядати також як інструмент стратифікації суспільства на верстви і класи з огляду на можливість комунікації, доступ до каналів комунікації та спроможність, наприклад освітньої чи мовленнєвої «прочитати» повідомлення. Ідея про те, що поняття комунікації варто включити до теорії соціальних нерівностей у сенсі одного з критеріїв окреслення статусної приналежності, є, на наш погляд, доволі цікавою та гносеологічно перспективною ідеєю, що заслуговує особливої уваги.

Наш погляд привернули також і запропоновані автором вузьке і широке трактування

поняття, яке нас цікавить. Так, Ф. Бацевич пропонує вважати вузьким трактуванням терміна саме його лінгвістичне тлумачення, тоді як широке трактування поняття включає досить строкату площину соціокультурних маркерів визначення комунікації як суспільного феномена.

Пригадаємо, що, вивчаючи міжкультурну комунікацію як предмет міждисциплінарного теоретизування, в одній із наших публікацій ми також пропонували на розгляд наукового загалу і наше визначення поняття «міжкультурна комунікація»: «процес синхронної взаємодії на мікро-, мезо- так макросоціальному рівні, який зумовлюється індивідуальними та суспільними потребами, цінностями та настановами та виявляється на когнітивному, емоційному та діяльнісному рівнях тієї чи іншої соціокультурної системи (соціуму загалом чи окремих соціальних груп, регіональних спільнот тощо)» [2, с. 88], намагаючись окреслити його вузьке та широке трактування в рамках запропонованої дефініції.

Висновки з проведеного дослідження.

Формування концепту міжкультурної комунікації започатковане на міждисциплінарному рівні в середині минулого століття, однак соціологічна інтерпретація поняття актуалізується дещо згодом, передбачаючи окреслення факторів, суб'єктів, рівнів та форм цього процесу, з одного боку, та розуміння специфіки міжкультурної взаємодії – з іншого.

Постановка проблематики міжкультурної комунікації в контексті студій взаємодії молоді на прикордонні виводить нас у площину певних, на наш погляд, принципово значимих тез:

- соціокультурна відмінність комунікантів є передумовою визначення акту комунікації не лише в міжкультурному, але й ширшому сенсі, адже комунікують заради «вирівнювання значень», які априорно повинні носити ознаки відмінності, інакше втрачається принципова інтенція самої комунікації;

- сприйняття та його процеси є принципово значимим конструктом теорії, адже саме в рамках сприйняття відбувається правдивий зміст комунікації, позаяк без сприйняття ми отримуємо лише механічного відправника та отримувача повідомлення, що далеко не описує змісту комунікації, особливо на міжкультурному рівні;

- інтерпретація комунікації на рівні практик неминує відсилатиме нас до концепту нерівності в широкому та вузькому трактуваннях (нерівність освіти, статусу, обізнаності тощо), врешті-решт до нерівностей участі у творенні інструментів метакомунікації та конструювання фрейму правил комунікації. В площині міжкультурних комунікацій актуальність концепту нерівностей актуалізується в рази, адже йтиметься про нерівності можливостей само-

репрезентації чи навіть про нерівності доступу до ресурсів комунікації.

Вивчаючи феномен прикордоння, розуміємо, що саме тут проблема міжкультурної комунікації, діалогу та порозуміння постає особливо гостро; у разі прикордоння як простору міжкультурної комунікації особливо значущими видаються фактори зумовленості (об'єктивні та суб'єктивні), а також канали комунікації (як-от освіта, туризм, академічна мобільність чи на противагу – трудова міграція), характер яких визначає суб'єктивний простір сприйняття іншої культури крізь призму набутого досвіду (реального чи віртуального) перебування в межах іншого культурного простору.

Вочевидь, міжкультурна комунікація як феномен і явище чи не найбільше стосується молоді, адже саме ця вікова група найактивніше послуговується новітніми комунікаційними технологіями, тому виявляється чи не найбільше залученою до цих процесів. Звісно, фактор віку тут не є однозначним, та все ж загальна тенденція саме така, що молодь є (і з високою долею вірогідності) і надалі залишатиметься ключовим суб'єктом міжкультурної комунікації, що особливо гостро стосується прикордонних територій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голіков О.С. Фабрикація порядку: знання в конструюванні соціального : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 592 с.
2. Medium-term Strategy (2014–2021). As Approved by the General Conference at its 37th Session (General Conference Resolution 37 C/Res. and Validated by the Executive Board at its 194th Session (194 EX/Decision 18). France : UNESCO, 2014. 33 p. URL: <http://unesdoc.unesco.org/> (дата звернення: 01.05.2020).
3. World Report No. 2: Investing in Cultural Diversity and Intercultural Dialogue. Paris: UNESCO, 2009. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000185202> (дата звернення: 01.05.2020).
4. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014р. №1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 01.05.2020).
5. Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории. / Пер. с нем. Санкт-Петербург : Наука, 2007. 641 с.
6. Корнева Л.И. Межкультурная компетенция как условие успешной профессиональной деятельности российских менеджеров. Вестник УГТУ-УПИ. 2004. № 10. С. 54–61. URL: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/54658/1/vestnik_2004_5_007.pdf (дата звернення: 09.02.2020).
7. Сатарова Л.Х. Основные проблемы межкультурной коммуникации как фактор развития современного общества. Современные научные исследования и инновации. 2013. № 12. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2013/12/29074> (дата звернення: 03.05.2020).
8. Бакіров В.С., Ушакова Н.І., Хижняк Л.М. Міжкультурна комунікація в університеті: історичний досвід та виклики сучасності. *Вісник Харківського національного університету імені В.Г. Шухевича*. 2019. № 1. С. 1–10.

нального університету імені В.Н. Каразіна. «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». Харків : Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2017. Випуск 39. С. 286–293.

9. Социальные коммуникации: профессиональные и повседневные практики : сб. статей / Под ред. В.В. Козловского, А.М. Хохловой. Санкт-Петербург : Интерсоцис, Скифия-Принт, Вып. 4. 2011. 308 с.

10. Maletzke G. *Psychologie der Massen Kommunikation: Theorie und Systematik*. Hamburg : Verlag Hans Bredow-Institut, 1963. 311 s.

11. Максимович О.В. Соціологічні та психологічні моделі комунікації: можливості та обмеження застосування в дослідженнях міжкультурної взаємодії в умовах прикордоння. *Український соціум*, 2020, № 1(72). С. 62–82.

12. Rogers E.M., Hart W.B., Milke Y., Edward T. Hall and The History of Intercultural Communication: The United States and Japan. *Keio Communication Review*. 2002. No. 24. 26 p. URL:<http://www.mediacom.keio.ac.jp/publication/pdf2002/review24/2.pdf> (дата звернення: 05.05.2020).

13. Хабермас Ю. Вовлечение другого. Очерки политической теории / Перевод с немецкого

Ю.С. Медведева; под редакцией Д.В. Складнева. Санкт-Петербург : Наука, 2001. 417 с.

14. Сніца Т. Міжкультурна комунікація як суспільний феномен. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014. Випуск III. С. 146–153.

15. Халеева И.И. Межкультурная коммуникация. Эффективная коммуникация: история, теория, практика: Словарь-справочник / отв. ред. М.И. Панов. Москва : ООО «Агенство «ВРПА Олимп», 2005. С. 841–844.

16. Laclau E. The Impossibility of Society. *Canadian Journal of Political and Social Theory*. 1991. Vol. 15. No. 1–2&3. Pp. 24–27.

17. Тумаркин П.С. Русские и японцы: актуальные проблемы межкультурной коммуникации. *Вестник Московского университета. Сер. 13. Востоковедение*. 1997. № 1. С. 13–17.

18. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.

19. Максимович О. Міжкультурна комунікація як предмет міждисциплінарного теоретизування. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2017. Випуск 39. С. 85–90.